

Απομαγνητοφώνηση

Περιεχόμενα

[00:01:13] Να ιδώ πως ήτανε η Ελλάδα και πως ήταν η ζωή στην Ελλάδα.....	1
[00:04:53] Σοσιαλιστική Αλβανία.....	2
[00:10:13] Θρησκεία και αλβανικός σοσιαλισμός.....	3
[00:13:17] Το σύστημα δε σε άφηνε χωρίς να διασκεδάσεις.	3
[00:13:55] Πολυφωνικό τραγούδι επί Χότζα.....	3
[00:17:10] Ο Ενβέρης ήταν πασάς, πολύ όμορφος	4
[00:25:16] Β' Παγκόσμιος Πόλεμος, αλβανικό μέτωπο	4

[00:01:13] Να ιδώ πως ήτανε η Ελλάδα και πως ήταν η ζωή στην Ελλάδα

{Εσύ έφυγες για την Ελλάδα;} Εγώ, να σου πω. Όταν άνοιξε η Ελλάδα, η μεγάλη μας μανία, αγάπη, χαρά ήτανε να πάμε όλοι στην Ελλάδα. Επήγα στην Ελλάδα. Το πρώτο κι αρχή, πήγα στο Δελβινάκι. Να ιδώ πως ήτανε η Ελλάδα και πως ήταν η ζωή στην Ελλάδα. Πάμε στο Δελβινάκι και μας καλο-ατέρισαν. Γνωρίσαμε κόσμο. Αδέρφια, τι να πούμε τώρα. Φέραμε γύρα στα Γιάννενα, είδαμε τα μαγαζά. Είδαμε άλλη ζωή, άλλη ανάπτυξη. Εδώ ήμασταν 100 χρόνια πίσω. Σε σύγκριση με τη ζωή που είδαμε εκεί και πως ήμασταν εδώ. {Στο Δελβινάκι, δηλαδή, έμεινες;} Στο Δελβινάκι πάμε περίπατο. Έβαλαν λεωφορεία και πήγαιναμε να δούμε το Δελβινάκι και τα Γιάννενα. Και ξαναγυρίζαμε. Ήταν δύσκολα αρχή να βγάλεις visa. Να πας και να μείνεις. Περώντας ο καιρός και ο χρόνος, όλα διορθώνονταν κατόπι. Έβγαναν τη visa πιο εύκολα και πολλοί έφυγαν και φεύγουν ακόμη σήμερα. Το οποίο είναι βαρύ. Ρήμαξε ο τόπος. Κι αυτός μας στενοχωράει. Έμειναν μόνο οι γερόντοι εδώ. Θα πεθάνουν και οι γερόντοι κι εδώ θα το πάρουνε οι Αλβανοί κατόπι. Δε θέλουμε η Βόρεια Ήπειρο να σβήσει. Θέλουμε να κυριέψει, όπως κυριέυε πάντα.

{Είχες συγγενείς εσύ στην Ελλάδα;} Πως, είχαμε συγγενείς. Τη θεία του αντρός μου. Έφυγε το 40, αφού γίνηκε ο πόλεμος, έκλεισαν τα σύνορα. Και πολλοί συγγενείς, μείνανε από την Ελλάδα. Όπως ήταν η θεία του άντρα μου. Καμία σύνδεση. Ούτε και με γράμματα, χρόνια να πούμε. Αλλά, όταν άνοιξε η Ελλάδα, ο πόνος ήταν μέσα. Πάει ο άντρας μου, φίλος, φιλοξενούμενος στη θεία του, τον εκράτησε εκεί ένα μήνα. Τον είχε παιδί του αδερφού κι είχε πολύ πόνο μέσα της. Και τον φιλοξένησε. Κι ελάτε, κι ελάτε. Ελάτε. Αλλά, εγώ δεν μπόρεσα να πάνω. Το μικρό το παιδί το 'χα στο σχολείο. Είχα τους γονείς μου. Μου πεθαίνει ο μπαμπάς μου ξαφνικά από εφράχτη της καρδιάς

και λέω εγώ τώρα, πώς θα 'φήκω τη μαμά και τον μπαμπά; Πώς θα 'φήκω τη μαμά μόνη της κι εγώ να φύγω να πάνω στην Ελλάδα. Κι έτσι μείναμε. Το 95 γυρίζει το πρώτο μου παιδί που 'χε πάει στην Ελλάδα. Ότι τελείωσε το στρατό το 90, πάει στην Ελλάδα για πέντε χρόνια. Δούλεψε σκληρά. Και γύρισε. Με τον άντρα της κοπελούς τ', το γαμπρό. Επήραν ένα εργοστάσιο, αυτό που κάνει, το νάιλον το λέτε εσείς, πλαστοσακούλα. Έστησαν εδώ το εργοστάσιο τα παιδιά και δούλευανε. Αλλά, κυρίως ήταν ο άντρας μου, ήταν πρώτος μηχανικός. Που 'στησε το εργοστάσιο. Και τα μηχανήματα.

[00:04:53] Σοσιαλιστική Αλβανία

{Πριν το 90;} Πριν το 90, πριν το 90 ήμασταν εδώ. Στην Αλβανία. Ήταν η κυβέρνηση του Ενβέρ Χότζα, τότες. Σοσιαλιστική Αλβανία. Δούλευαμε όλοι, δουλεύαμε. Χωρίς δουλειά, δεν υπήρχε κανένας. Ήταν μεροδούλι, μεροφάι. Εγώ παντρεύτηκα το 1969. Το 1970 έκανα το πρώτο μου παιδί. Τρεις μήνες το άφηκα γιατί, με φώναζαν να πάνω στο μεροκάματο. Και βήκα στη δουλειά. Δουλειά όπου να 'τανε. Στ' αμπέλια, στα φυτά του καπνού. Αλλά, πήγαινα κάθε τρεις ώρες και βύζαινα το παιδί. Το βύζαινα το παιδί κι έτσι συνέχισε η ζωή μου ώσπου χάλασαν. Γιατί, τότες ήτανε συνεταιρισμοί. 8633 Συνεταιρισμός, καταλαβαίνεις τώρα τι θα πει. Ήταν μια ταξιαρχία με 45 γυναίκες που έφτιαναν αμπέλια, που έκαμε 500 εκτάρια αμπέλια. Δούλευα στα αμπέλια. Πήγαιναμε το πρωί, 8 η ώρα έπρεπε να έπιανες δουλειά. 12 η ώρα ήταν μεσημέρι κι αν ήταν καλοκαίρι καθόσουν 3 ώρες. Να σ' πω πως λειτουργούσε η ζωή τώρα. 12 με 3 ήταν η ανάπαυση. 3 με 6 δουλειά, αφήνες τη δουλειά να 'ρχόσουν στο σπίτι. Να συμπληρώνονταν ένα δώρο. Αλλά, πήγαιναμε, ερχόμασταν πεζές. Δε μας φέρνανε. Δούλευαμε, τραγουδούσαμε, έπλεκαμε, έγενεθαμε, μάλωναμε τα παιδιά μας. Μάλωναμε τότες, πιστεύω κι εσείς. Δε ξέρω, εσείς δε θα τα θυμίστε. Αυτά ήτανε. Ήμασταν ξένοιαστοι. Ο αγρονόμος είχε έννοια το αμπέλι. Εμείς ήμασταν εργάτες εδώ. Στα αλήθεια, θα κάναμε δουλειά με ποιότητα. Θα σκάλιζαμε με ποιότητα, θα κόπριζαμε, θα κλάδευαμε, ξέρω πολύ τα αμπέλια. 27 χρόνια δούλεψα. Κι έπαιρνα φιλεπαίνους στη δουλειά. Όποιος ήτανε πρωτάρης, γίνονταν ένα τραπέζι μεγάλο και προς τιμή σου δίνανε το φύλλο της τιμής, το λέγανε τότες. Αλλά, τα 'χω χάσει αυτά γιατί ήταν πολύ... να τα 'βλεπαν και τα παιδιά μου. Ο μικρός δε γνώρισε καθόλου πως είναι αυτή η ζωή. Έφυγε στην Ελλάδα κατευθείαν. Όταν δουλεύαμε τούτα, δε θα ακούμε τις ιστορίες σου, μου λέει. Γιατί, δε γνώρισε αυτά. Αυτή τη δουλειά. Τα πρώτα μου παιδιά ως τον Ιούνη ήμασταν στα αμπέλια. Από τον Ιούνη μέχρι τέλη Αυγούστου πήγαιναμε στα καπνά. Ποιος ήθελε. Αλλά εγώ ήμουν πρώτη στον καπνό. Ε να κάναμε λίγο περισσότερο μεροκάματο. Εγώ έμοιαζα πολύ, τις σαρμάτες. Κατόπι, άρχεβε ο τρύγος. Μάζευαμε τα σταφύλια, συγκομιδή σταφυλιού, κάναμε πολλά σταφύλια. Αλλά, ήταν όλα με λογαριασμό. Ήταν το γραφείο, ο γραφιάς. Τα πάντα. Θα σου ζητούσε λογαριασμό στη δουλειά, αν δεν έκανες με ποιότητα ή όχι, τα ωράρια, όλα. Λειτουργούσαν όλα... Κάθε πρωί κάναμε, διαβάζαμε την εφημερίδα, να βλέπαμε τι γίνονταν στην Αλβανία, στην κοινωνία, τους πολέμους τ' άνα, τ' άλλο, ό,τι έγραφε ο τύπος, να καταλάβεις τώρα.

Πριν πέσει το σύστημα, αυτό ηβλέπαμε, αυτό γνώριζαμε, Ζήτω ο Ενβέρης, ελέγαμε. Κατάλαβες; Δεν είχαμε πολλά ρούχα. Δεν είχαμε πολλά. Είχα αυτό το σπίτι το παλιό αγάλι αγάλι έφτιαχνα κι αυτό τούτο, αλλά, τ' άφτιαχναν τα χέρια του άντρα μου.

[00:10:13] Θρησκεία και αλβανικός σοσιαλισμός

Με τη θρησκεία... Το 1967 χάλασε η θρησκεία. Δεν υπήρχε θρησκεία. Πήγαιναμε κρυφά να βάφτιζαμε τους συγγενείς μου. Πότε πήγα εγώ πού μας ήβρε ο Ενβέρης; Αυτό ήταν το 61-62. Είχαν αρχέψει να χαλάνε λίγο λίγο αλλά, το 67 χάλασε οριστικά. Απαγορεύονταν. Όλα αυτά τα μονομέντια που 'ναι, θα μείνουν για ιστορικά. Και άλλοι τα 'κλεισανε κι άλλοι τα χάλασανε. Εμείς, παράδειγμα, την εκκλησία μας την είχαμε πολύ στολισμένη όπως την βλέπετε τώρα. Ήταν κι εκείνα τα χρόνια. Την έκαμαν αποθήκη και έβαναμε λιπάσματα, έβαναμε ό,τι είχαμε ανάγκη. Ο συνεταιρισμός. Αλλά, εγώ πήγα πρώτη και την καθάριζαμε. Την εκκλησία. Την καθάριζαμε να φεύγανε τα πρώτα αυτά γιατί, έφυγε η θρησκεία, πουλήθηκαν όλα τα ... (παρέμβαση συζύγου). Το 91 εγώ κι ο ... πάμε κι αγοράσαμε κομπρεσάτα και σκεπάσαμε το τέμπλο, το 'χανε χαλάσει. Και το κλείσαμε για να λειτουργήσει η εκκλησία. Εβοηθούσαν όλοι οι χωριανοί. Για να ξαναένωνε και να ομόρφαινε η εκκλησία όπως ήτανε. Και μέχρι σήμερα λειτουργάει. Ήταν και ο παπάς, ο παλιός ο παπά – Μιχάλης. Ήταν χωριανός.

[00:13:17] Το σύστημα δε σε άφηνε χωρίς να διασκεδάσεις.

Το σύστημα δε σε άφηνε χωρίς να διασκεδάσεις. Φεστιβάλ θα γένονταν, ημέρα μνήμης των πεσόντων. Ημέρα Πρωτομαγιάς. Ημέρα... όλα αυτά. Παραστάσεις η νεολαία. Κάναν' θέατρο, τραγούδια. Εγώ η ίδια πήρα μέρος στο τραγούδι. Το πολυφωνικό. Όταν ήμουν νύφη. Κατόπιν πέρασαν τα χρόνια, πάλωσα λίγο από νύφη, πήγα στο πολυφωνικό. Είχα το θείο μου, την αδερφή της μάνας μου, τον αδερφό του πατέρα μου. Τραγουδούσαμε τα πολυφωνικά τα τραγούδια.

[00:13:55] Πολυφωνικό τραγούδι επί Χότζα

Τότες, επί Χότζα να σας πω τώρα. Πάλι εκεί στη δουλειά που τραγουδούσαμε ήταν μια γυναίκα που έπαιρε το τραγούδι, μια άλλη που το γύριζε, εγώ έκανα τον ίσο. Βασίλω δε σε τραβούμε εσένα, θέλουμε εδώ, μη μας φεύγεις. Ήμουν η μικρότερή τους. Αλλά, ήμουν πολύ φρόνιμη έτρωγα ψωμί με όλη την παρέα. Ταχτικά πάντα. Και δε με άφησαν από κοντό. Και πήγαιναμε, τραγουδούσαμε. Στα Τίρανα, στο Κάστρο, ό,τι θες στη Βάλκιαν ήτανε. Αφού έρχονται από Τίρανα να πάρουν συνεντεύξεις από κάστρο... οι κάμερες και τ' αυτά είναι απαραίτητα εδώ. Στο σπίτι μου όλα τα χρόνια. Αλήθεια. Ως τα πριν μου πεθάνει η αδερφή, λέγαμε τραγούδια για το κόμμα. «Με τ' ακριβό μας κόμμα, σύντροφοί». Άκουγαν όλοι, με φωνή ψιλή. «Με τον Ενβέρη μας, πανώρια ανθίζει η ζωή μας, ω κόμμα. Σ' όλα τα μέρη μας.» Την πρώτη στροφή θυμιούμαι, ήταν τρεις τέσσερις. Άλλο δε θυμιούμαι. Κατάλαβες;

Λέγαμε τραγούδια, προς τιμήν του κόμματος. Γιατί, αυτό μας φρόντιζε.

[00:17:10] Ο Ενβέρης ήταν πασάς, πολύ όμορφος

Να σας πω μια περίπτωση που πηγαίναμε να βαφτίσουμε. Έχουμε και τις φωτογραφίες. Τα 'χουμε κρυφά, το βιβλίο. Ήταν το 60-61, ο θεός μου αυτός που τραγουδάει ήταν στο Αργυρόκαστρο. Είχε παντρευτεί με μια από την Άνω Δρόπολη και ζούσαν εκεί. Και θα πάντρευαν τη κοπέλα αλλά, κρυφά. Θα βάφτιζαν τη μεγάλη τους κοπέλα αλλά, κρυφά. Και βήκαμε να πάμε. Η μητέρα μου, η μάνα του πατέρα μου, η μάνα μου, η συννυφάδα της μάνας μου, η άλλη η συννυφάδα, εγώ και μια νονά μας. Τότες ήταν οι νονές. Εγώ είμαι βαφτισμένη. Και στο Δερβένι, στο δημόσιο δρόμο, βγαίνει ο πολίτσας, ο αστυνόμος. Νίχοβά, κάνε πίσω τους λέει, ήρθε ο Ενβέρης σήμερα. Ο Ενβέρης ήταν μ' όλη την κυβέρνηση ερχόμενος και κοίταζαν τα μπουγκάρια. Κάθε πιθαμή και μπουγκέρι. Η Ελλάδα ήταν οι εχθροί μας. Μοναρχοφασίστ' γκρεκ. Μοναρχοφασίστες Έλληνες. Έφτιαχναν μπουγκάρια αν θα μας πολεμούσαν, τότε θα σας... θα πυροβολούσαμε εμείς. Τι λες του λέει η μητέρα, φύγε σ' εκεί, εγώ σήμερα θα ανταμώνω τον Ενβέρη του λέει και μη μου κάνεις χαμπέρια. Νίχοβά, θα σε πυροβολήσω, της είπε. Κείνη την ώρα βγήκε ο Ενβέρης και λέει, ελάτε έκανε με το χέρι, ο ίδιος ο Ενβέρης. Ήμουν εκεί παρουσία. Μικρή κοπέλα εγώ πρώτη τάξη. Και κατέβηκαν ο Ενβέρης με τους κυβερνήτες και εμείς απ' ανταμώνσαμε. Η μητέρα μου τον αγκάλιασε, τον φίλησε σα παιδί. Και 'χει γράψει στο βιβλίο: Για πως κουβεντιάζει μάνα με παιδί. Κι έφτιακε ένα βιβλίο τότες. Κι εκεί που έδειξε η μάνα ενθουσιασμό για το παιδί, της λέει αυτός: «Μη με αγκαλιάζεις πολύ. Εγώ είμαι μουσουλμάνος. Εσύ είσαι χριστιανή της είπε». Και του λέει αυτή; Άνθρωπος εσύ, άνθρωπος κι εγώ, του είπε. Για 'λα 'δω δώσ' μου το χέρι σου. Του πήρε το χέρι, βγάλε ένα ξυράφι του 'πε εσύ. Όλοι κοίταζαν τώρα τι θα γινότανε. Βγάλε ένα ξυράφι του λέει. Έκαμαν σα να έβγαλαν το ξυράφι και κόψε εδώ του Ενβέρη. Το δάχτυλο. Το 'κοψαν. Κόψε κι εμένα. Το 'κοψαν. Τι είδαμε τους λέει; Ένα κόκκινο. Άνθρωπος εσύ που 'σαι μουσουλμάνος, άνθρωπος κι εγώ που 'μαι χριστιανός. Πάει να πει το ίδιο αίμα κυλάει στις φλέβες τους, είπε η μητέρα. Ανεξαιρέτως οι θρησκείες. Είμαστε όλοι άνθρωποι και πρέπει να σεβόμαστε ο ένας τον άλλον. Εκεί την εκτίμησαν πολλοί αυτοί και κάμερες, φωτογραφίες, πω γίνηκε μεγαλείο πράγμα. Εμένα με φίλησε, με αγκάλιασε, μου λέει τι τάξη είσαι; Του λέω εγώ είμαι πρώτη τάξη. Τι να μαθαίνετε; Μαθαίνω. Παίρνω 10άρια. Του λέω εγώ. Ε άμα μαθαίνεις, να γίνεις γιατρίνα, αεροπόρισα. Φχαριστώ, φχαριστώ εγώ. Κι έτσι χωριστήκαμε.

{Πώς ήταν ο Ενβέρης;} Πασάς. Πολύ όμορφος. Πολύ όμορφος. Πολύ συμπαθητικός. Τον αγαπούσες χωρίς να ήθελες. Όχι ερωτικά. Τον αγαπούσες σαν άνθρωπος. Η γραμμή εντάξει αυτή είχε. Το μόνο που θυμιούμαι από τον Ενβέρη κι ήταν το καλό που διάβαζα πολύ τα βιβλία ήλεγε. «Ο αμερικάνικος ιμπεριαλισμός κοινός εχθρός για όλον τον κόσμο». Κι αυτού το 'χε πετύχει λέω εγώ. Α; Δε ξέρω εσείς την ιδέα σας. Όπου βάνε χέρι, χαλάνε. Αυτός να παίρνει το ποσό και οι άλλοι... Τα συμφέροντα είναι για την Αμερική. Κοινός εχθρός για όλον τον κόσμο.

[00:25:16] Β' Παγκόσμιος Πόλεμος, αλβανικό μέτωπο